

Õigusemõistmine versus õigusemõistmine

Tiiu Greenbaum

Justiitsministeeriumi õigusloome ja õiguskeele talituse nõunik

Erialastes kirjutistes ja õigusaktides on viimasel ajal mõistet *kohtu poolt objektiivse õiguse rakendamine konkreetsete asjaolude hindamisel* väljendatud nii terminiga *õigusemõistmine* kui ka *õigusemõistmine*.

Normitehnika eeskirja § 2 lõike 1 järgi peab seaduse eelnõu tekst vastama eesti kirjakeele normile ning olema üheselt arusaadav. Osutatud paragrahvi lõike 2 järgi kasutatakse seaduse eelnõus kehtiva õiguse ja reguleeritava valdkonna termineid. Eesti kirjakeele normi määratleb ja selle alused kehtestab Vabariigi Valitsuse 7. septembri 2006. a määrus nr 196 „Eesti kirjakeele normi kehtestamise kord“. Nimetatud määruse § 1 järgi mõistetakse eesti kirjakeele normi (edaspidi *kirjakeele norm*) all õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi, mis peab tagama ametliku keelekasutuse ühtluse ja selguse ning suunama avalikku keelekasutust. Sama määruse § 2 lõike 1 järgi on kirjakeele norm määratud õigekirjutuse, häälduse, sõnavara ja grammatika osas Eesti Keele Instituudi uusima õigekeelsussõnaraamatuga, Emakeele Seltsi keeleteoimkonna normingute ja otsustega ning keeleteoimkonnas heaks kiidetud ortograafiareeglistiku, normatiivse käsiraamatu ja grammatikaga. Oskussõnavara osas täiendavad ja täpsustavad kirjakeele normi terministandardid ja oskussõnastikud, mis on koostatud Eesti Terminoloogia Ühingu, Eesti Keele Instituudis või terminoloogiakomisjonides.

Lisaks eesti kirjakeele normile on õigustloova akti keele ja stiili aluseks ka normitehnika reeglid. Normitehnika reeglite järgi on õigustloova akti keele ja stiili eripäraks järgmised sõnastamispehmed:

adekvaatus – iga lause peab täpselt ja täielikult kajastama seda mõtet, mida väljendada tahetakse. Sätte sõnastus peab olema üheselt mõistetav;

lakoonilisus – kasutada võib ainult niipalju mõisteid ja sõnu, kui on tarvis käitumiseeskirja täpselt, täielikuks ning ühemõtteliseks väljendamiseks. Kuna iga sõna õigustloovas aktis tuleb vaadelda kui tähendusekandjat, siis iga tarbetu sõna koormab teksti ja soodustab valetõlgendusi;

trafaretsus – sama mõtet tuleb väljendada alati võimalikult samas sõnastuses ja sama mõiste tähistamiseks tuleb kindlasti kasutada sama terminit vältimaks võimalust, et erinevusi hakatakse otsima sealt, kus neid akti andja mõtte kohaselt ei ole;

üldarusaadavus – selleks et norm eesmärgipäraselt toimiks, peab see jõudma adressaadini, st olema mõistetav nii, et iga *mõistlik inimene* oleks võimeline aru saama normis sisalduvast sõnumist, käskudest ja keeldudest ning kujundama selle järgi oma käitumist. Vastasel juhul on takistatud vaba ja demokraatliku ühiskonna toimimine. Mõistet *every reasonable person* kasutatakse Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites seaduse mõistetavuse hindamisel ja põhjendamisel.

Terminite kasutamisel õigustloovas aktis tuleb kinni pidada esmajoones järgmistest reeglitest:

termini täpsus – termin peab väljendama tähistatavat mõistet täpselt ja täielikult. Eelnõu koostaja peab tähistama mõistet sellise sõna või väljendiga, mis tagab, et ettekirjutust mõistetakse just selliselt, nagu selle sõnastamisel silmas peeti. Vältida tuleb polüseemiat ehk mitmetähenduslikkust ehk terminil peab olema muude terminite omast erinev tähendus ning see peab tähistama ainult ühte mõistet. Vältida tuleb ka paronüüme, st sarnaste, kuid erineva sisuga sõnade kasutamist;

termini ühesus – tuleb vältida kahe või enama sõna ühes tähenduses kasutamist, sest sünonüümid võivad erineda tähendusvarjundite poolest ja nende kasutamine eri tekstides või sama teksti eri osades võib anda väärtõlgenduse;

termini üldtuntus – termini üldtuntus võimaldab akti kergemini mõista ja täita;

termini iseseisvus – selle põhimõtte järgi on antud sõnale tähendus, mis erineb selle üldtuntud tähendusest, nt termin „hõljumisaeg“;

termini püsivus – küsitava väärtusega terminoloogilised muudatused on lubamatud.

Kehtiva eesti keele sõnaraamatu ehk ÕS 2006 järgi on lubatud nii *õigusemõistmine* (lk 1100) kui ka *õigusmõistmine* (lk 1101). Termin *õiguserikkumine* juures on soovitus: parem: *õigusrikkumine* (lk 1101).

Eesti ortograafias on sõnade kokku- või lahkukirjutamise aluseks semantiline, vormipõhine, kontekstipõhine, sageduspõhine või pikkuspõhimõte.

„Eesti ortograafia“ (Tiiu Erelt, 2005) järgi kirjutatakse ainsuse nimetavas käändes või lühitüveline nimisõna järgneva nimisõnaga kokku, nt *tellimiskaart*, *haldusnõukogu*. Sealsamas on ka nimetatud, et selle reegli alla kuuluvad muu hulgas kõik *s*-liitumisega sõnad.

Viimati nimetatud reeglit tuuakse ka aluseks, kui põhistatakse, et *õigusmõistmine* ja *õigusrikkumine* on samuti reegliärased ja seega lubatavad.

Allakirjutanu on teisel arvamusel ja seda järgimisel põhjustel.

Erinevalt näidetest *tellimiskaart*, *haldusnõukogu* näitab terminite *õigusemõistmine*, *õiguserikkumine* puhul põhisõna *tegevust* ja sel juhul tuleb rakendada teist eesti ortograafia reeglit. Selle reegli järgi kirjutatakse kokku sihitisliku täiendiga omaette tähendusega ühendid (täiendosa märgib objekti, millele põhiosaga väljendatud *tegevus* on suunatud), nt *raamatupidamine* (peetakse raamatut), *rukkilõikus* (lõigatakse rukist). Allakirjutanu arvates kuuluks selle reegli alla analoogia põhjal ka kõnesolevad terminid *õigusemõistmine* ja *õiguserikkumine*, mis on samuti sihitisliku täiendiga omaette tähendusega ühendid (täiendosa märgib objekti, millele põhiosaga väljendatud *tegevus* on suunatud). Põhiseaduse § 146 – *Õigust mõistab ainult kohus*. Põhiseaduse §-d 24 ja 45 – *õigusemõistmise huvi*, § 48 – *õiguserikkumine*. Võib sedastada, et termini *õigusemõistmine* puhul on tegu omaette tähendusega ühendiga, mitte teatavat liiki mõistmisega.

Ka on termin *õigusemõistmine* kasutusel terminiloome tähenduses keskses seadustes, nt kohtute seadus, põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus, karistusseadustik,

kriminaalmenetluse seadustik, tsiviilkohtumenetluse seadustik, prokuratuuriseadus, riigivastutuse seadus jt.

Terminit *õigusmõistmine* seadustes seni ei leidu.

Elektrooniline Riigi Teataja (eRT) näitab termini *õiguserikkumine* kasutamist 34 seaduses, *õigusrikkumine* aga juba 77 seaduses, kusjuures näiteks politseiseadus ja piirivalveseadus kasutavad nii *õiguserikkumine* kui ka *õigusrikkumine*.

Terminikasutuse variatiivsus ei ole kooskõlas normitehnikast tulenevate õigustloova akti keele ja stiili eripära ja terminikasutuse reeglitega. Nimetatud reeglitel ei ole üksnes vormiline, vaid ka sisuline ja praktiline tähtsus.

Lisaks akti vormilisele ebakorrektsusele raskendab variatiivsus ka sisulist ülevaadet normi koosseisust. Ületekstiotsingu tegemisel eRT-s ei arvestata sageli sellega, et üks termin on väljendatud mitmes eri vormis.

Sama probleem seondub ka õigusaktidesse muudatuste kavandamisel, sest ühesisuliste terminite mitmekesisusega kaasneb see, et ühe termini asendamiseks teisega tuleb leida ja asendada kõik selle erinevad variandid. See omakorda suurendab tarbetult ajakulu, muutmise seaduse mahtu ja keerukust ning ka võimalike vigade hulka.

Kokkuvõtteks

Üldkeelele omast väljendusvabadust, sh põhjendamatut terminoloogilist variatiivsust ei saa lubada õigusaktides. Seega tuleks asuda kokkuleppeliselt seisukohale, et kuigi ÕSi järgi on lubatud nii *õigusemõistmine* kui ka *õigusmõistmine*, ja kuigi ÕS eelistab *õiguserikkumisele õigusrikkumist*, siis analoogiale tuginedes tuleb õigusaktides eelnimetatud põhjustel (trafaretus, termini täpsus, ühesus, püsivus) säilitada omastavalise liitumisega *õigusemõistmine* ja *õiguserikkumine*.

Toimetuse kommentaar

Probleem puudutab *s*-liitumist ja on üsna vana. Ajakirjas Õiguskeel on seda põhjalikult käsitletud Rein Kull (1998, nr 4, lk 16–18).

Oma tekkelt on *s*-liitumine omastavalise liitumise erijuhtum. Sellel liitumisel on olnud kolm arengujärku: 1) *se*-vorm kirjutatakse järgnevast sõnast lahku, nt *teaduse haru*; 2) *se*-vorm kirjutatakse järgneva sõnaga kokku, nt *teaduseharu*; 3) lühenenud *s*-vorm kirjutatakse kokku, nt *teadusharu*. Aja jooksul on paljud omaaegsed *se*-liitsõnad asendunud *s*-liitumitega.

Üks piirkond, kus *se*-omastavaline täiend oli liitsõnades kindlamini säilinud, olid varem sihitliku omastavaga juhtumid. Kuid nagu Rein Kull kümme aastat tagasi nentis, läheb neiski suund üha kindlamini *s*-lõpu peale: *kõrgusmeerik* (mitte: *kõrgusemeerik*), *sügavusmõõtur*, *looduskaitse*, *loodushoid*, *ohutushoid* jpt. Sama tõdeb Tiiu Erelt „Terminiõpetuse“ raamatus (Tartu, 2007, lk 264–266).

Mõned *seadus(e)*- või *õigus(e)*-liitumid on õiguskeeles olnud probleemiks mitukümmend aastat. *se*-omastava poolt on algsem keeleloogika: rikutakse seadust – *seaduserikkuja*, rikutakse õigust – *õiguserikkumine*. *s*-liitumise poolt on aga kompaktsem ja mugavam keeletarvitus, eriti pikemates terminites (vrd *halduseõiguserikkumine* ja *haldusõigusrikkumine*). Rein Kull on möönnud, et

ehkki õigusaktides on püütud säilitada *se-lõpulise* täiendiga kujusid, **kaldub tegelik keeletarvitus *s*-liitumise poole ja seda tasub arvestada.**

ÕS 2006-s ongi *õigusrikkumine* ja *õigusrikkuja* liidetud *s*-tüvelisena nagu ka *seadusrikkumine* ja *seadusrikkuja*. Rahvapäraste ja mõne teisegi *raskus*-tüüpi täiendosa puhul, nt *tarkus(e)hammas*, *puhkus(e)tasu*, *õigus(e)mõistmine*, on jäetud veel lõtkuruumi. On paratamatus, et *ne-* ja *s*-sõnad, mis täiendina *s*-liitumisele alluvad, on selle liitumise eri arengujärgkudes: mõni on praeguseks kindlalt *s*-lõpuline, mõni alles *se-* ja *s*-lõpu vahel kõikumas, mõni jääb küllap ka *se-lõpu* juurde. Õigusaktide mõistetavust selline ühe liitumistüübi sisene variantsus ei mõjuta.